

HET
VERHAAL
VAN

JUSTITIE

snoeck

© 2017 Uitgeverij Snoeck
Sint-Pietersplein 22
B-9000 Gent
www.snoeckpublishers.be

Ontwerp: [nor]production - www.norproduction.eu
Coverillustratie: © Laure Geerts
Vertaling: Wouter Delputte

ISBN 978-94-6161-350-9
Wettelijk depot: D/2016/0012/64

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt, in enige vorm, of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

HET
VERHAAL
VAN

JUSTITIE

	INLEIDING – Aude Hendrick, Aude Musin, Xavier Rousseaux, Nathalie Tousignant	7
1	EEN DEMOCRATISCHE JUSTITIE	
	Inleiding: Serge Dauchy	10
	Onafhankelijkheid – Françoise Muller	12
	Onpartijdigheid – Thierry Marchandise	14
	Transparantie – John Pitseys	16
	Toegankelijkheid – Aude Lejeune	18
	Territorialiteit – Marc Metdepenningen	20
	Erfenissen – Emmanuel Berger	22
	Vrijheden – Stefan Huygebaert	24
	Normen – Georges Martyn	26
	Jurisprudentie – Julie Colemans	28
	Doctrine – Dirk Heirbaut	30
	Dossier: Mensenrechten – Pierre-Olivier de Broux	32
2	DE ACTOREN	
	Introduction: Christophe Dubois	36
	Netwerken – Marloes Callens	38
	Rechter – David Delvaux	40
	Parket – Aude Hendrick en Françoise Muller	42
	Advocaat – Jérôme de Brouwer	44
	Politie – Jonas Campion, Margo De Koster en Els Enhus	46
	Griffier – Valentine Mahieu	48
	Gerechtsdeurwaarder – Olivia Nederlandt	50
	Burgemeester – Tom Bauwens	52
	Expert – Romain Parmentier	54
	Expert 2.0 – Bertrand Renard	56
	Slachtoffer – Christophe Dubois en Daniel Martin	58
	Verdachte – Helen Grevers	60
	Jury – Marie Vandersanden	62
	Getuige – Marc Metdepenningen	64
	Justitie-assistent – Alexia Jonckheere	66
	Jeugd – Ilse Luyten	68
	Publieke opinie – Marc Metdepenningen	70
	Dossier: De mensen achter de schermen – Aude Hendrick, Valentine Mahieu, Salim Megherbi en Aude Musin	72
3	PROCEDURES & TRAJECTEN	
	Inleiding: Margo De Koster	76
	Preventie – Tom Bauwens	78
	Onveiligheid – Anneke Evenepoel	80
	Veiligheid – Alice Croquet	82
	Openbare orde – Alice Croquet en Tom Bauwens	84
	Klacht – Christophe Martens	86
	Verklikking – Gertjan Leenders	88
	Onderzoeksmethode – Bertrand Renard	90
	Bewijs – Amandine De Burchgraeve	92
	Dossier – Veerle Massin	94
	Inverdenkingstelling – Pauline Derestiat	96
	Verdediging – Georges Martyn	98
	Verdict – Diane Bernard	100
	Dossier: Gerechtelijke termijn – Christophe Mincke	102
4	DADEN & GEVOLGEN	
	Inleiding: Tom Bauwens en Els Enhus	106
	GAS – Tom Bauwens	108
	Correctionalisering – Christine Guillaïn	110
	Herstellende justitie – Christophe Dubois	112
	Bemiddeling – Christophe Mincke	114
	Misdaad – Isabelle Xavier	116
	Gevangenisstraf – Salim Megherbi	118
	Elektronisch toezicht – Kristel Beyens	120
	Alternatieve straffen – Yves Cartuyvels	122
	Voorlopige invrijheidstelling – Joséphine Bastard	124
	Recidive – Thibaut Slingencyer	126
	Re-integratie – Joséphine Bastard	128
	Dossier: Experimenten in de gevangenis – Salim Megherbi en Delphine Picron	130
5	HOOGTEPUNTEN	
	Inleiding: Xavier Rousseaux	134
	Bezetting/Eerste Wereldoorlog – Mélanie Bost	136
	Bezetting/Tweede Wereldoorlog – Jan Julia Zurné	138
	Repressie van de collaboratie – Lawrence Van Haecke	140
	Magistraten in uniform – Xavier Rousseaux	142
	Talen – Françoise Muller	144
	Internationalisering – Thomas Graditzky	146
	Vervrouwelijking – Eva Schandevyl	148
	Afschaffing van de doodstraf – Jérôme de Brouwer	150
	Witte mars – Xavier Rousseaux	152
	Modernisering – Frédéric Schoenaers	154
	Universele bevoegdheid – Ornella Rovetta	156
	Europeanisering – Pierre-Olivier de Broux	158
	Klassenjustitie – Kristel Beyens	160
	Veiligheidscrisis – Els Enhus en Pieter Leloup	162
	Dossier: Congo – Valentine Dewulf, Amandine Dumont, Benoît Henriet, Stefan Huygebaert, Erika Ngongo en Bérengère Piret	164
6	JUSTITIE IN DE WERELD	
	Inleiding: Christophe Mincke	168
	Architectuur – Gaëlle Dubois	170
	Symbolen – Stefan Huygebaert	172
	Taalgebruik – Jérôme de Brouwer	174
	Tijdschriften – Nathalie Tousignant en Sebastiaan Vandenbogaerde	176
	Camera – Bénédicte Rochet	178
	Mediatisering – Marloes Callens en Lucie Castaigne	180
	Misdaadcijfers – Frédéric Vesentini	182
	Vertrouwen – Jolien Vanschoenwinkel	184
	Fictie – Olivier Corten	186
	Waarheid – Bertrand Renard	188
	Kunst – Stefan Huygebaert	190
	Dossier: Het justitiepaleis van Brussel – Aude Hendrick, Stefan Huygebaert en Aude Musin	192
	BIBLIOGRAFIE	197
	AUTEURS	199

Multidisciplinair onderzoek over het Belgische justitiewezen bevorderen: dat was de ambitie van een groep onderzoekers van verschillende Belgische universiteiten en onderzoeksinstellingen. Alles begon in 2004 met de *Sociaal-politieke geschiedenis van justitie in België*, waarin voor het eerst de bestaande kennis over dit onderzoeksdomein werd in kaart gebracht. Dankzij de financiering van het Federale Wetenschapsbeleid (BELSPO) kon een netwerk worden opgezet dat de universiteiten van Gent, Louvain-la-Neuve en Saint-Louis Bruxelles, de federale wetenschappelijke instellingen Cegesoma en het Rijksarchief en twee Europese partners, de VU Amsterdam en de Université Lille 3 verenigde. Vijf jaar lang verrichten deze partners gezamenlijk onderzoek naar de verhouding tussen justitie en samenleving, sinds de geboorte van de Belgische staat.

Dankzij het succes van dit project kon de groep worden uitgebreid tot andere universiteiten (Vrije Universiteit Brussel, Katholieke Universiteit Leuven, Université Libre de Bruxelles, Université de Liège, Université de Namur), federale instellingen (Koninklijke Militaire School) en nieuwe Europese partners (Centre de recherche sociologique sur le droit et les institutions pénales in Parijs, de Humboldt-Universität in Berlijn, het Centre d'histoire judiciaire van Lille 2) om samen

te werken rond een nog ambitieuzer project rond de relaties tussen justitie en samenleving.

Na tien jaar is de onderzoeksgroep uitgegroeid tot een stevig netwerk dat onder meer het in 2015 gepubliceerde overzichtswerk *Encyclopedie van de Belgische Justitie-geschiedenis* op zijn palmares kan schrijven. De *Encyclopedie* is in de eerste plaats bestemd voor specialisten en daarom leek het ons nuttig om voor het bredere publiek meer toegankelijke communicatie tot stand te brengen over onze onderzoeksresultaten in verband met justitie. Het onderzoek is echter bijlange niet voltooid. Sommige domeinen werden uitvoerig bestudeerd – de origines van de Belgische justitie, de structuren en mensen van het recht, praktijken in de strafrechtsbedeling en welbepaalde sociale kwesties of turbulente perioden zoals de oorlogsjaren – maar andere aspecten blijven haast onontgonnen gebied. Denken we maar aan de invloed van de Belgische justitie in de kolonies, de administratieve, burgerlijke of handelsrechtelijke justitie, bepaalde juridische beroepen, de gerechtshoven, de gerechtelijke en penitentiaire crisis, de globalisering van justitie. Toch hebben de leden van het netwerk niet willen wachten om de resultaten van hun onderzoek nu al bekend te maken aan iedereen die begaan is met een correct functioneren van justitie.

Dit boek kwam tot stand om het grote publiek kennis te kunnen laten maken met de resultaten van tien jaar onderzoek over het justitiewezen, in verschillende disciplines zoals de geschiedenis, de criminologie, de sociologie en het recht.

Naast een collectief werk is dit boek het resultaat van een intense samenwerking. Workshops waarin verschillende onderzoekers in een constructieve sfeer hun kennis en ideeën uitwisselden, gaven vorm aan de algemene structuur van het werk. Uit deze ontmoetingen groeiden ook interdisciplinaire en intercommunautaire samenwerkingsverbanden. Sommige artikels werden door meerdere auteurs geschreven, waardoor ze een synthese vormen van complementaire kennis en invalshoeken.

Niet minder dan 70 auteurs waren bereid een luik van hun onderzoek bondig voor te stellen en justitie beter bekend te maken bij het bredere publiek. De oorspronkelijke groep onderzoekers kreeg het gezelschap van andere wetenschappers of praktijkdeskundigen die van ver of nabij betrokken waren bij het project en die evenzeer hun kennis wensten te verspreiden. Een directiecomité samengesteld uit meerdere experts droeg actief bij door de teksten na te lezen en toegankelijker te maken, zonder evenwel aan wetenschappelijke waarde in te boeten.

Er werd bijzondere aandacht besteed aan de keuze van de afbeeldingen bij de teksten om de diversiteit aan actoren en ruimten van de Belgische justitie goed tot uiting te laten komen. Het gerechtelijke patrimonium – of het nu gaat om gebouwen of archieven – is bij velen nog onbekend en verdient daarom meer aandacht. De uitgevers en de auteurs hopen dat de lezer op deze manier de Belgische justitie in haar talrijke gedaanten zal herontdekken. De collectie ‘Het verhaal van ...’ was de ideale keuze voor een dergelijke caleidoscopische benadering van justitie. De heldere en aangename lay-out laat de lezer toe de informatie te selecteren op verschillende tekstniveaus: hoofdstukken, thematische dossiers, illustraties en bijschriften, kaderteksten met anekdotes en, uiteraard, de trefwoorden. Door de vele kruisverwijzingen kan het boek zowel ‘verticaal’ als ‘horizontaal’ gelezen worden.

Aude Hendrick, Aude Musin, Xavier Rousseaux
en Nathalie Tousignant
Interuniversitaire Attractiepool (IUAP) ‘Justitie en Samenleving’

EEN DEMOCRATISCHE JUSTITIE

DE ACTOREN

PROCEDURES & TRAJECTEN

DADEN & GEVOLGEN

HOOGTEPUNTEN

JUSTITIE IN DE WERELD

De formele grondslagen van ons rechtsstelsel zijn vervat in de Grondwet die in minder dan twintig artikelen het kader van de gerechtelijke macht schetst. Dit constitutionele kader, dat sinds 1831 nauwelijks is gewijzigd, wordt aangevuld met wetboeken en wetten die geïnterpreteerd worden door de jurisprudentie en verklaard door de doctrine. Ze bakenen de interventiedomeinen van justitie af en leggen de bevoegdheids- en procedureregels vast.

Justitie mag echter niet louter vanuit dit formele kader worden benaderd. Justitie en zijn hoofdrolspelers – de rechters – zijn evenzeer onderworpen aan een reeks deontologische plichten. De rechten en plichten verbonden aan het ambt van rechter kwamen vanaf de dertiende eeuw geleidelijk tot stand via een complexe doctrine geworteld in de Bijbel en de antieke traditie. Hun eerste taak is het vertrouwen van de rechtzoekende in de rechter en zijn vonnis te consolideren. Dergelijke principes blijven niettemin vaag en de leek heeft doorgaans weinig voeling met zowel de teksten waarin ze zijn vastgelegd als de instellingen die ze uitvoeren, zoals de Hoge Raad voor de Justitie of het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Wat moet men trouwens verstaan onder 'onafhankelijkheid', 'onpartijdigheid', 'rechtschapenheid', 'billijkheid' of 'aansprakelijkheid'?

Misschien moeten we ons af en toe voorstellingen zoals *Het oordeel van Cambyses* of *De gerechtigheid van Trajanus* voor de geest halen, die zowel de rechtzoekende als de rechter herinneren aan de juridische en ethische grondslagen van de rechtspleging en de basisprincipes van goed bestuur.

ONAFHANKELIJKHEID

**‘Onafhankelijkheid is niet onwrikbaar, maar iets wat moet evolueren met de tijd’
(Jean-Jacques Viseur in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, 8 juni 1998).**

De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht is een van de grote verworvenheden van de Belgische Revolutie van 1830. Dit principe, fundamenteel in een rechtstaat, is echter relatief. Het is enkel van toepassing op de taakuitvoering van de rechterlijke macht, daar waar zij voor haar organisatie, financiering en rekrutering afhankelijk is van de andere door de grondwet gegeven machten.

Zo had de uitvoerende macht gedurende lange tijd het laatste woord in de gerechtelijke benoemingen. Magistraten hadden een politieke kleur, wat hun onafhankelijkheid in het gedrang kon brengen. Het sociale netwerk van de kandidaten, hun relaties en de politieke steun die ze hadden, haalde het vaak van hun juridische vaardigheden. Dat de politieke wereld zo zorgvuldig zijn mensen uitkoos, had te maken met een angst voor onverantwoordelijkheid van de rechterlijke macht, een mogelijk uitvloeisel van haar onafhankelijkheid. Het was in die tijd namelijk ondenkbaar een proces aan te spannen tegen een magistraat die een fout beging. De zittende magistratuur kon niet worden afgezet en politieke leiders beschikten dus niet over de mogelijkheid om ongewenste uitspraken door een rechter te sanctioneren door de magistraat in rang te verlagen of hem naar een lagere rechtbank over te plaatsen.

De jaren 1990 vormden een radicaal keerpunt. In 1991 erkende het Hof van Cassatie voor het eerst de medeverantwoordelijkheid van de staat indien een magistraat bij het uitoefenen van zijn functie een fout begaat (het Anca-arrest, genoemd naar een bvba die de Brusselse handelsrechtbank failliet had verklaard zonder het failliet verklaarde bedrijf de kans te bieden opmerkingen te formuleren). Sinds dit arrest staat onafhankelijkheid niet langer synoniem voor onverantwoordelijkheid. Toen de wetgevende macht in 1998 de Hoge Raad voor Justitie (154) in het leven riep, kon de rechterlijke macht voortaan afstand nemen van de uitvoerende macht. Als onafhankelijk orgaan is de Hoge Raad bevoegd voor gerechtelijke benoemingen op basis van objectieve criteria betreffende de bekwaamheid van de kandidaten. Sinds de grondwetsherziening van 1998 staat de onafhankelijkheid van de rechterlijke

macht, tot dan toe een algemeen rechtsprincipe, zwart op wit in de Grondwet.

De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht is een veranderlijke notie, zoals het citaat boven dit artikel aangeeft. Dat de onafhankelijkheid ook fragiel is, blijkt uit de storm van protest die in 2006 in de politieke wereld uitbrak toen het Hof van Cassatie een fout erkende die de wetgever had begaan (het arrest Ferrara Jung, dat de veroordeling van de Belgische staat bevestigde daar deze 'verzaakt had wetten op te stellen die de rechterlijke macht de mogelijkheid moesten bieden de openbare dienstverlening van justitie naar behoren uit te oefenen'). Recenter was er de aanklacht door de eerste voorzitter van het Hof van Cassatie met betrekking tot de druk die door de regering werd uitgeoefend op rechters in de Fortis-affaire ('Fortisgate').

ONPARTIJDIGHEID

Mag de rechter een kennis, vriend of verwant van de verdachte of het slachtoffer zijn? Mag hij een persoonlijk belang hebben in een rechtszaak? Neen! Hij moet absoluut onpartijdig zijn.

Enkel op die manier wordt het recht van elk individu op een onpartijdig proces nageleefd, zoals voorzien in het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (artikel 6) (32). Een vergelijking: zouden we ons kunnen inbeelden dat een scheidsrechter in het voetbal tegelijk supporter is van een van de clubs waarvan hij een match moet fluiten? Natuurlijk niet. Een rechter (40) moet net als een scheidsrechter onpartijdig zijn: dat betekent dat hij niet vooringenomen mag zijn. Dat noemt men 'subjectieve onpartijdigheid'.

Dat volstaat echter niet. De rechter moet ook blijk geven van objectieve onpartijdigheid. Hij mag niet de indruk wekken dat hij te weinig objectief is. Hoe kan de indruk ontstaan dat hij niet objectief onpartijdig zou zijn? Bijvoorbeeld wanneer hij een kennis of verwant is van een van de partijen of wanneer een van zijn naasten in de zaak betrokken is.

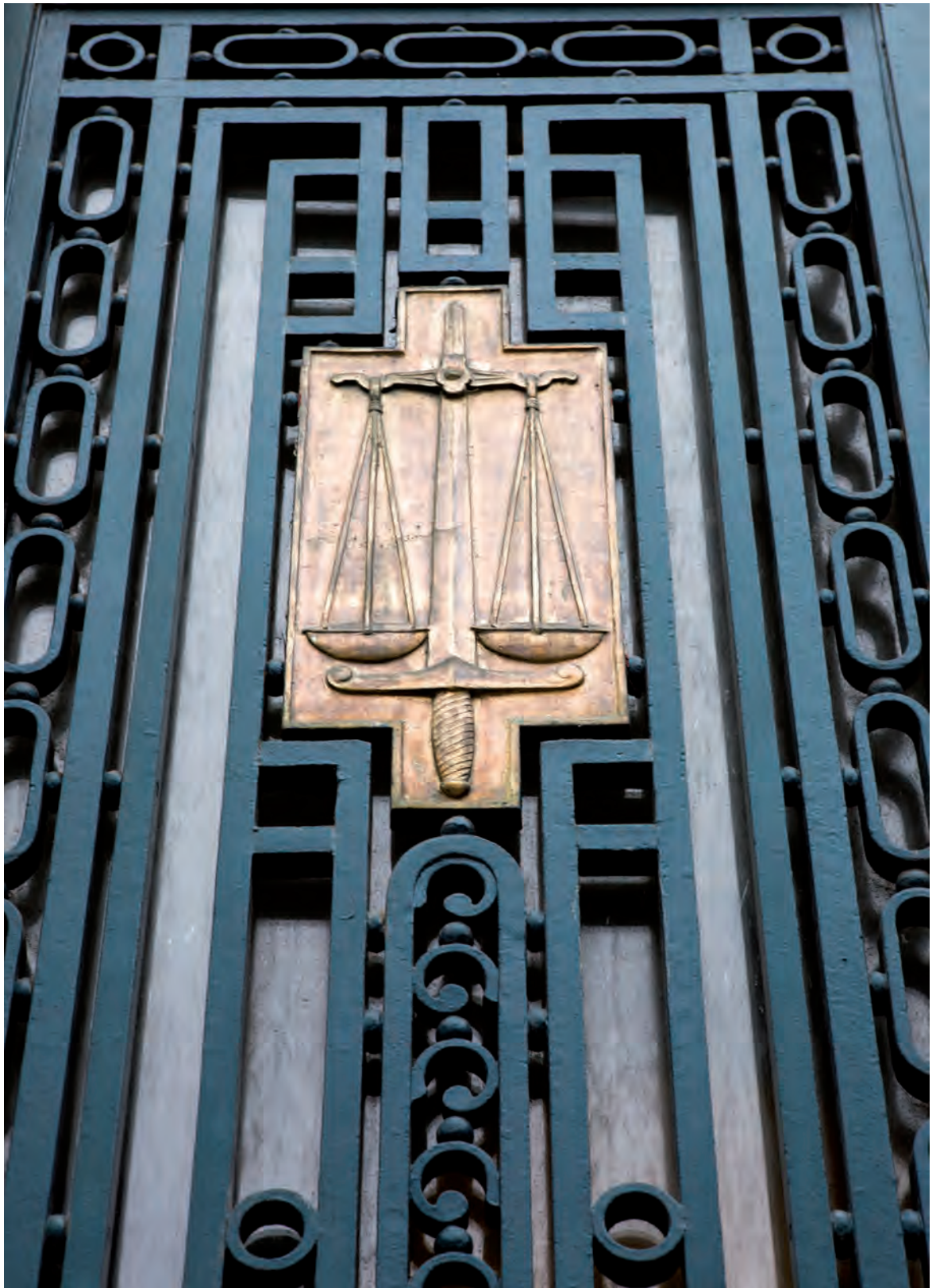
Een rechter die partijdig is of lijkt, kan worden gewraakt, of met andere woorden geweigerd. Hij mag dan geen uitspraak doen in de betreffende zaak. Er zijn drie scenario's mogelijk. Een rechter die weet dat hij gewraakt zou kunnen worden, kan besluiten de rechtszaak niet te aanvaarden. In juridische termen: hij verklaart zich onbevoegd. Als hij zichzelf niet uit

eigen initiatief onbevoegd verklaart, kan een van de partijen hem wraken, op voorwaarde dat dit gebeurt aan het begin van het proces of zodra men een reden tot wraking ontdekt. Een advocaat die al langer dan tien jaar ingeschreven is bij de balie moet dan een akte van wraking opstellen. Die wordt binnen de 24 uur bij de rechter neergelegd. De rechter in kwestie moet dan binnen de twee dagen beslissen of hij zich al dan niet onbevoegd verklaart. Ten derde is er het scenario waarbij de rechter weigert zich terug te trekken. In dit geval zal een hogere rechter de beslissing nemen (een rechter van eerste aanleg wanneer het een vrederechter betreft; een raadsheer van het Hof van Beroep wanneer het een rechter van eerste aanleg betreft, enzovoort).

Wanneer een van de partijen in het proces niet enkel vraagt om de rechter van een zaak te halen, maar ook om de zaak te laten berechten door een andere dan de wettelijk voorziene jurisdictie, dan gaat het niet langer om wraking, maar om een onttrekking.

Voor de rechter is het heel belangrijk te waken over zijn eigen onafhankelijkheid door alle mogelijke vooroordelen te vermijden en aandachtig te zijn voor de eigen gemoedstoestand. Het vonnis mag niet worden beïnvloed door het feit dat de rechter bijvoorbeeld vermoeid is, of geïrriteerd als gevolg van persoonlijke omstandigheden.

Bron: Thierry Marchandise, 'Pas de parti pris pour le juge', 21/12/2015, <http://questions-justice.be>

TRANSPARANTIE

Terwijl dame Justitia geblinddoekt is, heeft de uil van Minerva – symbool van scherpzinnigheid – wijd opengesperde ogen. Moet justitie transparant zijn? De vraag is minder voor de hand liggend dan het lijkt.

Justitie lijkt a priori beter gediend met transparantie: de rechtsbedeling is in principe openbaar, rechtszittingen zijn publiek toegankelijk, vonnissen worden gemotiveerd en gepubliceerd. Transparantie wordt geacht bij te dragen tot de legitimiteit van de rechtsbedeling; de beste manier om gelijkheid voor de wet te garanderen, is er voor te zorgen dat de toepassing ervan voor iedereen duidelijk is. Transparantie moet overigens ook aanzetten tot rationelere beslissingen, of op zijn minst tot een duidelijke motivering van de gerechtelijke waarheid. Zo moet het openbare karakter van het proces toelaten de feiten te onderzoeken, de meest solide bewijsvoering te ontwikkelen en de actoren ertoe te verplichten publiekelijk verantwoording af te leggen voor hun standpunten. Ten slotte draagt transparantie bij tot een meer efficiënte werking van justitie: in de strafuitvoering bijvoorbeeld zijn zowel een waakzame politie als nauw toezicht op de activiteiten van de veroordeelde noodzakelijk.

En toch: ondanks het in de Grondwet van 1831⁽²⁴⁾ ingeschreven principe van openbaarheid heeft het gerecht een ambivalente relatie met zijn eigen zichtbaarheid.

Wierpiegeling van de koepel van het Brussels Justitieplein. © Robert Arys

Over welke transparantie heeft men het overigens? Wat justitie aan het publiek laat zien, heeft niet noodzakelijk tot doel de realiteit te weerspiegelen, maar wel de gerechtelijke waarheid te verbeelden en zich als politiek invloedrijke instelling op te werpen. Gerechtelijke reconstructies, toga's, pruiken, pleidooien, de praal van de justitiepaleizen: hoewel het uiteraard geen echt theater is, wordt het recht letterlijk in scène gezet (170).

Is transparantie trouwens altijd wenselijk? Geheimhouding kan immers met dezelfde argumenten worden verdedigd als transparantie. Justitie is niet alleen blind omdat ze onbuigbaar moet zijn, maar ook omdat elke mogelijke vooringenomenheid moet worden uitgesloten met het oog op een onpartijdige en onbevooroordeelde beraadslaging. Beslissingen achter gesloten deuren worden in sereniteit en op onpartijdige wijze genomen. Daarom beraadslagen rechters of assisenjury's ver van het publiek (14).

Ten slotte herinnert transparantie ons aan de intrinsiek ambivalente aard van justitie. Transparantie beantwoordt niet alleen aan een ideaal van rede en publieke vertegenwoordiging. Sommige maatregelen maken de rechtsbedeling inzichtelijk voor burgers, maar andere maken vooral de burger zichtbaar voor de gerechtelijke instellingen. Transparantie gaat op die manier hand in hand met controle. Bij opsluiting, bijvoorbeeld, vormen permanent toezicht en het ontzeggen van intimiteit manieren om de straf goed uit te voeren, maar maken ze tegelijk ook deel uit van de straf.

Of ze nu helder, theatraal of troebel is, de verhouding van justitie tot transparantie zegt veel over de diverse facetten van de instelling zelf: het is een plaats van openbaar gebruik van de rede, een encenering van de macht, een behoeder van de democratie, maar ook een instrument van overheidscontrole en dwang.

TOEGANKELIJKHEID

Justitie wordt vaak gezien als een trage, dure en wereldvreemde instelling. Zonder haar onafhankelijkheid in het gedrang te willen brengen heeft ze steeds getracht haar werking en imago bij de bevolking te verbeteren, onder andere door zich toegankelijker op te stellen.

Toegankelijkheid slaat enerzijds op de mogelijkheid voor burgers om zich gemakkelijk naar een plaats of een instelling te kunnen begeven en, anderzijds, op het recht om te kunnen genieten van goederen en diensten. Het begrip had aanvankelijk vooral betrekking op andersvaliden en vooral dan op fysieke toegankelijkheidsproblemen in bepaalde openbare gebouwen voor personen met een beperkte mobiliteit. Vandaag is de betekenis veel breder en heeft ze betrekking op alle barrières en moeilijkheden die de toegang tot een goed of een dienst bemoeilijken voor alle burgers.

In het domein van justitie is toegankelijkheid van fundamenteel belang, daar ze burgers de mogelijkheid biedt hun rechten te doen gelden. Ze heeft meerdere dimensies, in de eerste plaats geografisch: een rechtbank bevindt zich idealiter nabij de woonplaats van de rechtzoekende en is gemakkelijk te bereiken met het openbaar vervoer. Er is ook een tijdsaspect: de beslissingen moeten worden genomen binnen een termijn die redelijk is in verhouding tot wat de rechtzoekende doormaakt. Daarnaast is toegankelijkheid ook materieel van aard: een beroep doen op justitie mag geen buitenproportionele financiële last inhouden voor

Enkele cijfers uit de Belgische 'Justitiebarometer' van 2014 :
 63 % van de respondenten is van oordeel dat justitie inspanningen doet om haar werking te verbeteren.
 68 % vindt dat de burger gemakkelijk naar het gerecht kan stappen.
 92 % vindt dat de behandeling van een rechtszaak over het algemeen te lang duurt.
 61 % denkt dat het juridisch taalgebruik onvoldoende duidelijk is.

de rechtzoekende en iedereen moet kunnen gebruik maken van een advocaat. De toegankelijkheid heeft ook een symbolische betekenis: de rechter moet zich uitdrukken in een heldere taal (174), zodat de burger die met justitie in contact komt, niet alleen zijn woorden kan begrijpen, maar ook de motieven kennen die tot zijn beslissing hebben geleid.

In België werden sinds de jaren 1990 tal van maatregelen genomen om justitie toegankelijker te maken voor alle burgers: de oprichting van justitiehuisen die onder andere gratis inlichtingen verschaffen aan burgers en een onthaal bieden aan slachtoffers; de creatie

van een algemeen stelsel van rechtshulp, zodat ook de meest kwetsbare groepen zich kunnen laten bijstaan door een advocaat. Recente peilingen bij de Belgische bevolking wijzen uit dat burgers erkennen dat justitie inspanningen doet om haar werking te verbeteren, maar haar toch nog steeds een trage en moeilijk toegankelijke instelling vinden (184).

TERRITORIALITEIT

Het territorium bepaalt van oudsher de ruimte waarbinnen de wet van toepassing is en rechtvaardigt de bevoegdheid van de rechtbanken die geacht zijn de inbreuken te beteugelen.

In de middeleeuwen was de wet van een heer van toepassing in het gebied dat hij bezat of waarover hij heerste. Binnen deze ruimte, die meestal afgebakend was door natuurlijke grenzen (rivieren, bossen), waren normen van toepassing die de heer had vastgelegd en die zijn gewapende vertegenwoordigers of 'gens d'armes' moesten doen naleven. Buiten deze ruimte waren de wetten van andere heerlijkheden van toepassing, en die waren soms erg verschillend.

Ook vandaag nog bepaalt de territorialiteit de grenzen van de ruimtelijke geldigheid van de juridische orde van een staat en die van de legitieme machtsuitoefening die daarmee gepaard gaat. Dit principe vormt de basis van de onafhankelijkheid die het bestaan van een natie garandeert. 'Meester in eigen huis': de territorialiteit sluit de tussenkomst uit van een vreemde macht in de zaken van een onafhankelijke staat. Ze zorgt ook voor sociale cohesie: de leden van een door grenzen vastgelegde territoriale gemeenschap zijn onderworpen aan eenzelfde geheel van bindende regels die door de democratisch verkozen wetgevende macht worden vastgelegd en waarvan de inbreuken door de gerechtelijke macht worden gesanctioneerd en door de organen van de uitvoerende macht worden beteugeld.

De Belgische nationale ruimte omvat het eigenlijke grondgebied, de territoriale wateren (tot 12 zeemijl of 22,224 km buiten de kust) en het luchtruim boven deze gebieden.

Iedereen binnen een territorium wordt geacht de wet en de manier waarop ze wordt toegepast te kennen. De strafwet sanctioneert op het nationale grondgebied elke inbreuk die er geheel of gedeeltelijk wordt gepleegd, ongeacht het feit of de dader of het slachtoffer de Belgische of een buitenlandse nationaliteit heeft. De territoriale bevoegdheid kan ook rekening houden met de nationaliteit van de dader, zijn verhouding tot het nationale grondgebied of de veiligheid van de staat. Zo kan België een Belg vervolgen voor in het buitenland gepleegde feiten, of een buitenlander die in België woont en verdacht wordt van een inbreuk in het buitenland, of een buitenlandse dader die in het buitenland een misdaad pleegde tegen een Belgisch staatsburger.

Er zijn uitzonderingen op de territorialiteit. Zo beschermt de diplomatieke onschendbaarheid het personeel van in België gevestigde ambassades tegen strafrechtelijke vervolging en dwangmaatregelen. Buitenlandse oorlogsschepen die aanmeren in een Belgische haven genieten van extraterritorialiteit.

De mondialisering leidt tot de uitholling van de (principiële) nationale exclusiviteit. De erkenning van universeel erkende misdaden (oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid, terrorisme) geeft de universeel bevoegde rechtbanken (156) de mogelijkheid daders te vervolgen op voorwaarde dat er een duidelijke band met het land kan worden aangetoond. Internationale verdragen of bilaterale akkoorden kunnen aldus afwijken van het territorialiteitsprincipe, bijvoorbeeld via de uitvoering van een Europees aanhoudingsmandaat (158). Het territorialiteitsprincipe is ook van toepassing binnen de nationale grenzen, wanneer een rechtsmacht moet worden aangewezen die territoriaal bevoegd is (of taalkundig indien de beklagde kiest voor een ander landstaal (144) dan die van het arrondissement waar de feiten werden gepleegd) om te oordelen over een inbreuk.

Vrederecht, assisenjury, onderzoeksrechter: stuk voor stuk zijn het instellingen en beroepen die nauw verweven zijn met het collectieve beeld over de democratische werking van de Belgische justitie.

Onze huidige gerechtelijke organisatie vindt haar oorsprong in het einde van de achttiende eeuw, een tijd waarin onder invloed van de Verlichting meerdere landen de justitie van het *ancien régime* hervormen. In de Oostenrijkse Nederlanden, waaruit later België zal ontstaan, vervangt keizer Jozef II de ontelbare rechtbanken door een geüniformiseerde en gecentraliseerde justitie georganiseerd rond een rechtsstelsel met drie niveaus (de rechtbanken van eerste aanleg, de raden van beroep en bovenaan de hiërarchie, de soevereine raad van justitie). Andere hervormingen zijn de afschaffing van foltering, het codificeren van burgerlijke en strafrechtelijke wetten en de verkiezing van rechters. Het nieuwe gerechtelijke model stuit echter op hevige weerstand bij de Belgische elites, wat Jozef II ertoe dwingt zijn ambitieuze hervormingen te staken.

De hervormingen die Frankrijk na de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden op 1 oktober 1795 oplegt, kennen daarentegen wel een duurzaam succes. Dat is te danken aan meerdere factoren. De nieuwe Belgische 'citoyens' hebben natuurlijk niet de kans zich te verzetten tegen het Franse gerechtelijke model. De doelstellingen van dit model onderscheiden zich echter radicaal van de Oostenrijkse hervormingen en kunnen daarom ook rekenen op sympathie. Als de leden van de Franse

grondwetgevende vergadering de justitie van het *ancien régime* vanaf 1789 radicaal veranderen, dan doen ze dat met de ambitie een gerechtelijk model te creëren dat de individuele vrijheden kan beschermen en de onafhankelijkheid (12) van het gerecht vrijwaren tegenover het despotisme van de koninklijke macht. Daarom baseren ze dit nieuwe model op de principes van nationale soevereiniteit en burgerparticipatie aan justitie. De rechtspraak gebeurt rechtstreeks via de volksjury of onrechtstreeks via de verkiezing van magistraten, in het bijzonder vrederechters. Het inperken van de macht van de juryleden en de benoeming van rechters tijdens het Consulaat en het Keizerrijk wordt gecompenseerd door de creatie van de functie van onderzoeksrechter, wiens onafhankelijkheid in principe toelaat de rechten van de beklaagden te beschermen. Tegelijk maken onze gewesten opnieuw kennis met het rechtstelsel met drie niveaus en het wet-

boek (waaronder het befaamde burgerlijk wetboek van 1804 en het strafwetboek van 1810).

Na de val van Napoleon worden de Belgische departementen aangehecht bij Nederland om samen het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden te vormen. Tijdens deze periode streven de Belgische provincies ernaar de volksjury (62) opnieuw in te voeren. De afschaffing in 1815 werd namelijk gezien als een symbool van het autoritarisme van Willem I. Wanneer België in 1830 onafhankelijk wordt, worden de door Nederland opgelegde gerechtelijke hervormingen verworpen. De Belgische grondwetgevende vergadering voert zo goed als integraal de wetboeken, de organisatie en de instellingen – waaronder de jury – van het Franse gerechtelijke model opnieuw in. Meer dan tweehonderd jaar na de val van het Franse Keizerrijk blijft zijn democratische erfenis het Belgische recht bepalen.

